

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.1>

ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОПОРЯДКАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Дектярьов Віктор Вікторович,

здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України

Стаття присвячена проведенню порівняльно-правового аналізу законодавчих підходів України та низки європейських країн, присвячених правовому регулюванню відносин щодо застосування конструкції довірчої власності. Констатовано, що внаслідок рецепції інститут фідучії знаходить своє закріплення у правопорядках багатьох країн світу, однак найбільшого розвитку досліджуваний інститут набув, безумовно, у країнах англо-американської правової системи. Сутністю англо-американського трасту є те, що довірена особа наділена засновником правом власності, яке дозволяє їй контролювати та розподіляти довірчу власність і діяти як власник стосовно третіх осіб, тоді як бенефіціар має справедливе право на фактичну або потенційну вигоду від використання довірчої власності на умовах, встановлених засновником. Констатовано більш гнучкий, ніж у вітчизняному законодавстві, підхід французького законодавця до правового регулювання відносин щодо довірчої власності, що надає суб'єктам значну свободу у виробленні моделі договірної зв'язку щодо встановлення довірчої власності. Встановлено, що румунське законодавство закріпило розуміння фідучії як універсального правового інституту, що застосовується до широкого спектра відносин у сфері довірчого управління активами. Фідучія в Румунії побудована як трастоподібна конструкція, що уможлиблює встановлення режиму довірчої власності із тимчасовою передачею права власності для досягнення певних цілей. В основу концепції «швейцарського трасту» покладено сприйняття його як універсального правового інструмента, що застосовується не лише в контексті забезпечення виконання зобов'язань, а й у цілях створення сімейного фідучіарного фонду, управління майном та спадщиною тощо. Встановлено, що молдовська модель трасту є доволі унікальною порівняно з іншими моделями, оскільки її концепція є результатом симбіозу рис англо-американського трасту та європейської довірчої власності, їх взаємопоглинання та взаємодоповнення.

Ключові слова: траст, довірча власність, фідучія, довірче управління, забезпечення виконання зобов'язань.

Dektyarev Viktor. Trust property in Ukraine and foreign legal orders: a comparative aspect

The article is devoted to conducting a comparative legal analysis of the legislative approaches of Ukraine and a number of European countries, devoted to the legal regulation of relations regarding the application of the construction of fiduciary property. It was established that as a result of reception, the institution of fiduciary finds its consolidation in the legal systems of many countries of the world, but the greatest development of the researched institution was, of course, in the countries of the Anglo-American legal system. The essence of an Anglo-American trust is that the trustee is vested by the settlor with a right of ownership which enables him to control and distribute the trust property and to act as owner in relation to third parties, while the beneficiary has an equitable right to the actual or potential benefit of the use of the trust

property on conditions established by the founder. It was found that the approach of the French legislator to the legal regulation of fiduciary property relations is more flexible than in domestic legislation, which gives subjects considerable freedom when developing a model of contractual relationship regarding the establishment of fiduciary property. It is established that the Romanian legislation established the understanding of fiduciary as a universal legal institution applicable to a wide range of relationships in the field of fiduciary asset management. A fiduciary in Romania is built as a trust-like structure, which enables the establishment of a regime of trust property with a temporary transfer of ownership to achieve certain goals. The basis of the concept of the "Swiss trust" is its perception as a universal legal instrument, which is used not only in the context of ensuring the fulfilment of obligations, but also for the purposes of creating a family fiduciary fund, managing property and inheritance, etc. It has been established that the Moldovan fiduciary model is quite unique compared to other models, as its concept is the result of a symbiosis of features of the Anglo-American trust and European fiduciary property, their mutual absorption and complementarity.

Key words: trust, fiduciary property, fiduciary, trust management, enforcement of obligations.

Реалізація Україною стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу зумовлює потребу у здійсненні нашою державою цілої низки важливих заходів, спрямованих на глибинні трансформації в економічній, політичній, соціальній та правовій сферах суспільного розвитку. У контексті реформування правової сфери важливим кроком на шляху до зближення вітчизняного та європейського законодавств стало розширення переліку способів забезпечення виконання зобов'язань за рахунок відносно нещодавнього включення до нього права довірчої власності. Правове регулювання відносин щодо забезпечення виконання зобов'язань шляхом встановлення права довірчої власності на сьогодні забезпечується нормами параграфу 8 «Довірча власність» Глави 49 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно зі ст. 597-1 ЦК України за договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом.

Як зазначають дослідники, сам факт використання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань

не дивує, а навпаки, є логічним та очікуваним, адже, як відомо, фідучіарна власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань використовувалася ще в римському праві [1]. Внаслідок рецепції інститут фідучії знаходить своє закріплення у правопорядках багатьох країн світу, однак найбільшого розвитку досліджуванний інститут набув, безумовно, у країнах англо-американської правової системи. Як зазначають зарубіжні дослідники, траст, розроблений у судах справедливості в юрисдикціях загального права та прийнятий з деякими модифікаціями в інших юрисдикціях, є абсолютно унікальним правовим інститутом. Варто констатувати, що трасти загального права, незважаючи на їх велике значення в англо-американських правових системах, не можуть і не існують в їх оригінальній формі в юрисдикціях цивільного права, оскільки вони виникли внаслідок особливого історичного розвитку англійського права та суперечать основним принципам права власності в країнах цивільного права [2]. Під трастом у країнах загального права розуміють відносини, які виникають у тих випадках, коли особа, яку називають довіреною особою, наділяється правом володіти майном на підставі юридичного титулу на користь деяких осіб (так званих бенефіціарів) або на користь певного об'єкта, дозволеного законом, таким чином, щоб реальна вигода від майна отримувалася не довірчими особами, а бенефіціарами чи іншими об'єктами трасту. У цьому розумінні враховується, що: а) довірчий власник може бути одним із кількох бенефіціарів; б) будь-яке майно може бути об'єктом довірчої власності;

в) вигода не обов'язково повинна надаватися конкретній особі, а може бути спрямована на досягнення певної мети (наприклад, для благодійництва) [3, с. 126].

Таким чином, сутністю англо-американського трасту є те, що довірена особа наділена засновником правом власності, яке дозволяє їй контролювати та розподіляти довірчу власність і діяти як власник стосовно третіх осіб (так зване законне володіння), тоді як бенефіціар має справедливе право на фактичну або потенційну вигоду від використання довірчої власності на умовах, встановлених засновником (справедлива власність). У цьому контексті йдеться про фактичне розщеплення правомочностей, що входять до змісту права власності, між довіреною особою та вигодонабувачем.

Абсолютна більшість країн континентального права, усвідомлюючи гнучкість та ефективність конструкції трасту у контексті впорядкування відносин власності, намагаються створити належне юридичне підґрунтя для практичного застосування довірчої власності у межах власних правових систем на основі її адаптації до особливостей останніх, зокрема, через властиві їм неподільності та абсолютності права власності. Така адаптація має своїм наслідком суттєву модифікацію англо-американської концепції трасту і наділення її відповідними особливостями. Як слушно зазначають зарубіжні дослідники, «немає сумніву, що траст як сучасна інституція відмовився від частини свого стародавнього одягу, одягнувши новий, сучасний одяг, походження якого ми знаходимо в інституті англосаксонського трасту, однак, не відмовляючись від принципів романо-германського права, що робить латинську фідусію інститутом, подібним до англосаксонського трасту, але водночас відмінним від нього» [4].

Наприклад, у Франції відносини щодо довірчої власності набули формального визначення у 2007 р. після прийняття Закону про фідусію, яким було внесено низку змін і до Цивільного кодексу Франції. Як зазначають дослідники, французьке законодавство не мало на меті імплементувати англосаксонський траст: під час дискусій у Сенаті йшлося про модель саме «французького трасту», який був

задуманий як абсолютно відмінний і незалежний від англосаксонського інституту. Головним побоюванням законодавця у разі закріплення цього контракту була загроза обходу нормативних положень щодо спадкування та дарування шляхом використання моделі довірчої власності, яка може стати засобом маскування операцій з відмивання грошей або сприятиме приховуванню та ухиленню від податків [5]. Видається, що саме з цих причин довірча власність у Франції імплементована у правову площину з цілою низкою застережень та обмежень. За ст. 2011 Цивільного кодексу Франції траст – це операція, за допомогою якої один або більше засновників передають майно, майнові права або сукупність майна чи майнових прав, теперішніх чи майбутніх, одному чи кільком довіреним особам, які, утримуючи їх окремо від власних активів, діють відповідно до визначеної мети на користь одного або кількох бенефіціарів [6]. Таким чином, конструкція трасту дозволяє особі (засновнику) передати право власності на майно, право чи цінний папір, що йому належать, довірчій особі, відповідальній за управління з певною метою, на умовах його повернення. Однак за французьким законодавством трастовий договір може бути застосований лише для управління рухомими чи нерухомими активами (*fiducie «gestion»*) або для забезпечення виконання зобов'язань (*fiducie «curuty»*).

Отже, цілком очевидно, що, на відміну від вітчизняного законодавства, яке чітко відмежує право довірчого управління майном та право довірчої власності як особливий різновид права власності, не аргументуючи при цьому підстави такого розмежування, французьке законодавство йде шляхом їх об'єднання та уніфікації, наголошуючи на їх спільній правовій природі, що, на наш погляд, є більш послідовним та виваженим. Водночас має місце обмежувальний підхід щодо детермінації сфер практичного застосування цієї конструкції, на відміну від англо-американського трасту, який відомий своєю універсальністю у контексті організації відносин щодо довірчого управління майном. Відзначимо також, що за аналогією з вітчизняним законодавством та традиційно для всіх правових систем, внаслідок

виникнення довірчої власності у Франції відбувається передача права власності на майно від установника до фідучіарія, причому конструкція довірчої власності побудована таким чином, що обсяг правомочностей, які переходять від установника до фідучіарія, можуть визначатися на власний розсуд. Так, установник може правомірно передати право власності з обмеженнями, наприклад, із застереженням про невідчужуваність майна, що демонструє існування можливості моделювати або обмежувати правомочності, які становлять зміст права власності. Отже, слід констатувати більш гнучкий, ніж у вітчизняному законодавстві, підхід французького законодавця до правового регулювання відносин щодо довірчої власності, що надає суб'єктам значну свободу у разі вироблення моделі договірної зв'язку щодо встановлення довірчої власності.

На тлі загальноєвропейської тенденції у 2011 р. законодавчо закріпила інститут довірчої власності й Румунія, при цьому взявши за основу модель «французького трасту». У площині румунського законодавства відносини щодо довірчої власності отримують своє регулювання нормами Розділу IV «Фідучія» Книги III «Про речі» Цивільного кодексу Румунії [7]. За ст. 773 фідучія – це юридична операція, за допомогою якої одна або більше осіб передають речові права, боргові права, гарантії чи інші майнові права або набір таких прав, теперішніх чи майбутніх, одному чи декільком фідучіаріям, які здійснюють їх із конкретною метою на користь одного або кількох бенефіціарів. Ці права становлять автономну патримоніальну масу, відмінну від інших прав і обов'язків патримоніуму фідучіарія. За ст. 774 правовими підставами виникнення фідучії можуть бути лише договір або закон. Отже, так само, як і у Франції, за румунським законодавством фідучія передбачає тимчасову передачу права власності та формування автономної майнової маси, яка підлягає управлінню з конкретною метою, чітко визначеною у фідучіарному договорі. Засновником фідучії може бути будь-яка фізична або юридична особа, яка відмовляється від частини своїх активів/прав для передачі їх довірчому власнику. Щодо довірчого власника, то ним, згідно зі ст. 776

Цивільного кодексу Румунії, можуть бути винятково кредитні установи, інвестиційні компанії та компанії з управління інвестиціями, компанії з обслуговування фінансових інвестицій, юридично легалізовані страхові компанії. Крім того, законодавець дає можливість набути статусу довірчого власника також нотаріусам і адвокатам. Невід'ємним елементом румунської фідучії, яка впливає із законодавчої дефініції останньої, є її мета. Положення Цивільного кодексу Румунії безпосередньо не деталізує мету встановлення довірчої власності, але, виходячи із положень ст. 779, видається, що факт її відсутності є підставою для нікчемності договору: «довірчий договір має містити під страхом абсолютної недійсності мету трасту та обсяг повноважень щодо управління та розпорядження майном, що є об'єктом довірчої власності». Отже, мета є обов'язковим атрибутом договірних відносин щодо довірчої власності, від якого безпосередньо залежить чинність договору, що загалом відповідає одному із основоположних принципів здійснення довірчого управління майном – принципу цільового використання останнього.

Як зазначають дослідники, на практиці інститут фідучії найбільш часто використовується: а) з метою управління майном (довірче управління); б) з метою забезпечення виконання позикових та кредитних зобов'язань (фідучія-забезпечення). Ці форми фідучії можуть існувати незалежно, але ніщо не перешкоджає їх накопиченню, тобто в рамках трасту з метою забезпечення фідучіарій має серед інших зобов'язань обов'язок управління ними. В останньому випадку фідучія-забезпечення набуває форми договору, за яким боржник передає актив своєму кредитору, щоб забезпечити виплату боргу. У цьому випадку боржник є засновником, а кредитор – фідучіарієм. Однак також існує ймовірність, що фідучіарій є третьою особою, а не кредитором, так само як засновником може бути не лише боржник, а й третя особа, яка хоче гарантувати зобов'язання іншої особи [8].

Із цього робимо декілька висновків. По-перше, румунське законодавство закріпило розуміння фідучії як універсального правового інституту, що застосовується до

широкого спектра відносин у сфері довірчого управління активами. По-друге, фідучія в Румунії не є аналогом англо-американського трасту, а побудована як трас-топодібна конструкція, що уможлиблює встановлення режиму довірчої власності із тимчасовою передачею права власності для досягнення певних цілей, причому механізм правового регулювання відносин у цій сфері є результатом адаптації фідучії до особливостей правової системи Румунії. По-третє, законодавство, присвячене упорядкуванню відносин у сфері фідучіарного управління майном, є доволі деталізованим та здебільшого наділене імперативним характером, що насамперед пояснюється намаганням законодавця не допустити виникнення можливих ризиків, пов'язаних з ухиленням від сплати податків та іншого обходу правопорядку.

У Швейцарії, на відміну від Франції та Румунії, конструкція довірчої власності станом на сьогодні не знаходить свого легального закріплення, проте впродовж останніх декількох років провадиться активна законопроектна робота у цьому напрямі. Зокрема, 12 січня 2022 р. була опублікована Пояснювальна доповідь про результати парламентських консультацій з питань внесення змін до Кодексу зобов'язань щодо запровадження трасту у швейцарському законодавстві [9]. Так, за аналогією із французьким підходом парламентарі наголошують на необхідності розроблення моделі саме «швейцарського трасту», яка б гармоніювала з особливостями законодавства Швейцарії, а не трасту в розумінні англо-американської правової системи, тобто йдеться про «інтеграцію трасту в швейцарське правове поле». За цим підходом траст – це передання активів однією або декількома особами до спеціального фонду, який утримується та управляється одним або декількома довіреними особами в інтересах одного чи кількох бенефіціарів.

Цікавим є те, що засновник під час укладення трастового договору може залишити за собою деякі правомочності щодо майна і, таким чином, продовжувати впливати на володіння та управління активами трасту, довірчого власника та його завдання. Йдеться про так зване «резервування правомочностей», внаслідок чого засно-

вник може залишити майно, що входить до фідучіарного фонду, у своєму володінні і навіть користуванні. Проте, за загальним правилом, правомочності щодо управління, використання та розпорядження активами трасту відповідно до трастового договору здійснює довірчий власник. Пропоновані законодавчі положення також передбачають обов'язок довірчих власників щодо звітування про свою діяльність, пов'язану з володінням та використанням довірчого майна перед бенефіціарами, що дозволить останнім захистити свої права та контролювати діяльність довірених осіб. Також заплановане створення уніфікованого реєстру довірчої власності, який акумулюватиме інформацію про всі, як швейцарські, так і іноземні трасти, зокрема, специфікацію майна, переданого у фідучіарний фонд, та дані про осіб, які є учасниками довірчих правовідносин. Ця вимога, своєю чергою, спрямована на захист прав засновників трасту та бенефіціарів у контексті збереження цілісності фідучіарного фонду. В основу концепції «швейцарського трасту» покладено сприйняття його як універсального правового інструмента, що застосовується не лише в контексті забезпечення виконання позикових та кредитних зобов'язань, як це має місце у вітчизняній правовій площині, а й у цілях створення сімейного фідучіарного фонду, управління майном та спадщиною тощо.

У Молдові законодавче закріплення інституту довірчої власності відбулося відносно нещодавно шляхом прийняття у 2018 р. Закону про модернізацію Цивільного кодексу та внесення змін до деяких законодавчих актів № 133 від 15.11.2018 [10], який набув чинності 1 березня 2019 р. Цим нормативно-правовим актом законодавець ввів інститут довірчої власності у Цивільний кодекс Молдови [11], відокремивши положення, присвячені правовому регулюванню відносин із довірчої власності, у Розділ IV «Траст» Книги III. Щодо самої концепції імплементації довірчого управління майном важливо зауважити, що йдеться саме про траст, відмінний від фідучії, яка закріплена законодавствами більшості країн континентального права. Незважаючи на те, що згідно з Інформаційною запискою [12] під час розробки законопроекту щодо трасту були вивчені

та враховані відповідні підходи Румунії та Франції, молдовський законодавець усе ж взяв за основу положення Проекту спільної системи ведення (Draft Common Frame of Reference) Європейського Союзу [13], розробленого Європейським академічним середовищем та опублікованим у 2008 р. При цьому варто наголосити, що положення останнього ближчі за своєю сутністю та різноманітністю застосування до трасту загального права, на відміну від концепцій правового регулювання довірчої власності в Румунії чи Франції, які є більш обмежувальними в певних аспектах.

За ст. 2055 Цивільного кодексу Молдови траст – це правовідносини, в яких одна сторона (довірчий власник) зобов'язується стати власником майнової маси (трастової майнової маси), керувати та розпоряджатися нею відповідно до умов, що регулюють ці правовідносини (умов трасту), в інтересах вигодонабувача або для досягнення суспільно корисної мети. Цікавим є те, що сторонами трасту, крім засновника трасту, довірчого власника і вигодонабувача, законодавець визначає й трастового помічника, яким є особа, яка відповідно до умов трасту має право призначати або відкликати довірчого власника або давати згоду на відмову довірчого власника від своїх повноважень, а також наділена іншими функціями та повноваженнями. При цьому: а) засновник трасту може бути також довірчим власником та/або вигодонабувачем; б) довірчий власник може бути також вигодонабувачем; в) будь-яка сторона трасту може бути також трастовим помічником.

Проаналізувавши норми Розділу IV Книги III Цивільного кодексу Молдови, можна виокремити декілька особливостей концепції трасту в цій країні: 1) імперативний характер норм, що регулюють відносини у сфері трасту; 2) у випадку використання трасту з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань має місце першочергове застосування положень про забезпечення виконання зобов'язань, а норми щодо трасту використовуються додатково, що свідчить про домінування в молдовському законодавстві облігаторного (зобов'язального) підходу до визначення правової природи забезпечувального трасту; 3) трастова майнова маса

є майном, відокремленим від власного майна довірчого власника; 4) трастова майнова маса може містити право власності та інші речові права на гроші та інше майно, права вимоги будь-якого роду, забезпечення або інші майнові права або комплекс таких прав, теперішні або майбутні (трастові права); 5) правовідносини трасту змістовно відокремлені від правовідносин довірчого управління майном, виходячи з того, що довірчий власник не набуває права власності на активи, передані в довірче управління, а лише володіє та розпоряджається ними, укладає правочини щодо них від імені засновника тощо; б) правовими підставами виникнення трасту є: а) трастовий договір; б) одностороння заява про заснування трасту; в) заповіт; г) адміністративний акт; г) судове рішення.

Отже, видається, що модель трасту, закріплена у межах молдовського цивільного законодавства, є доволі унікальною порівняно з французькою, румунською та швейцарською моделями, оскільки її концепція, на відміну від концепцій останніх, які відображають адаптацію інституту трасту до особливостей континентального права шляхом імплементації інституту фідучії, є результатом симбіозу рис англо-американського трасту та європейської довірчої власності, їх взаємопоглинання та взаємодоповнення. Це проявляється, зокрема, у тому, що, з одного боку, інститут трасту, закріплений у законодавстві Молдови, має своїм наслідком не розщеплення, подвоєння права власності, звичне для англо-американського трасту, а тимчасову передачу права власності від засновника до довірчого власника, як це має місце у законодавствах країн цивільного права, у яких право власності є уніфікованим; проте, з іншого боку, молдовський законодавець не заперечує можливість виникнення трасту не лише з договору чи закону, але й внаслідок односторонніх правочинів установника, а також судових рішень, як це зазвичай відбувається у країнах загального права.

Підсумовуючи усе вищезазначене, варто констатувати, що інститут довірчої власності, сягаючи своїм корінням ще часів римського права, впродовж багатьох століть свого існування зазнав суттєвих транс-

формацій, а його концепції, закріплені у законодавствах абсолютної більшості європейських країн, стали результатом адаптації довірчої власності до унікальних особливостей правових систем цих країн. При цьому слід наголосити, що, будучи за своєю сутністю трастоподібною конструкцією, характерною для країн англо-американського права, довірча власність усе ж

змогла змістовно та функціонально «підлаштуватися» під концепцію абсолютності й неподільності права власності, властиву країнам цивільного права, результатом чого стало широке практичне застосування конструкції довірчої власності як у контексті довірчого управління майном, так і в контексті забезпечення виконання кредитно-позикових зобов'язань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Некіт К.Г. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань за цивільним законодавством України: оцінювання ризиків. *Часопис цивілістики*. № 35. 2019. С. 28–34.
2. Eva Heup. Trusts in Common Law and Civil Law. LLM Research Paper. Faculty of Law. Victoria University of Wellington. 2016. URL: <https://researcharchive.vuw.ac.nz/xmlui/bitstream/handle/10063/5227/paper.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.10.2023).
3. Waters D.W.M. The institution of the trust in civil and common law, in: *Académie de droit international de La Haye, Recueil des cours*, vol. 252, Dordrecht etc.: Martinus Nijhoff, 1995. P. 117–453.
4. Mădălina Afrăsinie, Dana Margareta Cigan, Mirela Steluța Croitoru, Daniel Marius Cosma, Marius Eftimie, Gabriela Cristina Frențiu, Eugenia Florescu, Lucia Irinescu, Loreley Mirea, Florina Morozan, Mihaela Păpureanu, Ovidiu Podaru, Ioan Popa, Eugen Roșioru, Andreea Corina Târșia, Carmen Tamara Ungureau, Noul Cod Civil. Comentarii, doctrină și jurisprudență, Vol. I. Art. 1-952, / Ed. Hamangiu, București, 2012. P. 1083.
5. Serge Braudo. Définition de Fiducie. URL: <https://www.dictionnaire-juridique.com/definition/fiducie.php> (дата звернення: 15.10.2023).
6. Code civil. Version en vigueur au 05 mai 2023. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 15.10.2023).
7. Codul civil. A intrat vigoare la data de 1 octombrie 2011. In temeiul art. 220 alin. (1) din Legea nr. 71/2011 pentru punerea in aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, publicata in Monitorul Oficial al Romaniei, Partea I, № 409 din 10 iunie 2011. URL: <https://www.codulcivil.ro/> (дата звернення: 16.10.2023).
8. Fiducia. Dictionar juridic (dex). URL: <https://legeaz.net/dictionar-juridic/fiducia> (дата звернення: 16.10.2023).
9. Einführung des Trusts: Änderung des Obligationenrechts. Erläuternder Bericht zur Eröffnung des Vernehmlassungsverfahrens vom 12. Januar 2022. URL: <https://www.bj.admin.ch/dam/bj/de/data/wirtschaft/gesetzgebung/trustrecht/vn-ber.pdf> (дата звернення: 16.10.2023).
10. Lege № 133 din 15-11-2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative. Publicat: 14-12-2018 în Monitorul Oficial № 467–479, art. 784. URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?> (дата звернення: 16.10.2023).
11. Codul Civil Al Republicii Moldova. Publicat : 22-06-2002 în Monitorul Oficial № 82–86, art. 661. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125043&lang=ro (дата звернення: 18.10.2023).
12. Nota informativă la Proiectul legii privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative. URL: http://particip.gov.md/public/documente/131/anexe/ro_5067_NFCivilNew.pdf (дата звернення: 18.10.2023).
13. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the European Research Group on Existing EC Private Law (Acquis Group). URL: <https://www.law.kuleuven.be/web/mstorme/DCFR.html> (дата звернення: 18.10.2023).